

УДК 3.37.378

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2025.3.13>

Любов ТЕРЛЕЦЬКА

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов і методик їх навчання,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, terletskalm@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3690-5691

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗМІСТУ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті визначено особливості трансформації змісту іноземної освіти майбутніх вчителів початкової школи в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття у закладах освіти України. Мета статті – проаналізувати зміни в іноземній підготовці майбутніх педагогів. Методологія – аналіз педагогічно-організаційних засад та методик навчання іноземних мов дав змогу дослідити тенденції навчання іноземних мов, виокремити чинники змін. Наукова новизна – вперше дослідження стосується іноземної підготовки майбутніх вчителів початкової школи в контексті професійної підготовки. Висновки. Доведено, що досліджуваний період характеризується пошуком принципів та методів навчання іноземних мов з орієнтацією на підвищення рівня володіння іноземною мовою у студентів вищих навчальних закладів. З'ясовано, що зміна мовної політики держави була рушійною силою трансформації змісту іноземної підготовки. В пострадянський період, особливо на початку ХХІ століття спостерігалась тенденція до зростання в суспільстві важливості вивчення іноземної мови, як важливого засобу міжкультурного спілкування, важливим елементом вищої педагогічної освіти. Євроінтеграція України в освітній простір спричинила трансформацію змісту іноземної підготовки, появи нових технологій та методик навчання іноземних мов у закладах освіти України. Метою цієї підготовки є удосконалення у здобувачів вищої освіти умінь усного та писемного спілкування іноземною мовою в межах визначеної тематики відповідно до потреб міжкультурного спілкування в контексті професійної підготовки за фахом (формування загальних та спеціальних (фахових, предметних) компетентностей. Виявлено, що фахова підготовка майбутнього вчителя початкової школи набула професійно-орієнтованого характеру, розвитку міжкультурної компетентності. Іноземна освіта майбутнього фахівця в контексті професійної підготовки є важливим чинником його конкурентоспроможності, відповідності освітнього рівня міжнародним стандартам і є актуальною в сучасних умовах.

Ключові слова: зміст, навчання, іноземна мова, педагог, початкова школа, освіта, компетентності.

Liubov TERLETSKA. FEATURES OF THE TRANSFORMATION OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION CONTENT FOR FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE SECOND HALF OF THE 20TH- THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

The article identifies the peculiarities of the transformation of the content of foreign language education for future primary school teachers in the second half of the 20th century and the beginning of the 21st century in educational institutions in Ukraine. The purpose of the article is to analyse changes in the foreign language training of future teachers. Methodology: analysis of pedagogical and organisational principles and methods of foreign language teaching made it possible to study trends in foreign language teaching and identify factors of change. Analysis of relevant research for the first time, the study concerns foreign language training of future primary school teachers in the context of professional training. Conclusions. It has been proved that the period under study is characterised by a search for principles and methods of foreign language teaching with a focus on improving the level of foreign language proficiency among students of higher education institutions. It has been established that changes in the state's language policy were the driving force behind the transformation of the content of foreign language training. In the post-Soviet period, especially at the beginning of the 21st century, there was a growing trend in society towards the importance of learning a foreign language as an important means of intercultural communication and an important element of higher pedagogical education. Ukraine's European integration into the educational space led to a transformation in the content of foreign language training and the emergence of new technologies and methods of teaching foreign languages in Ukrainian educational institutions. The aim of this training is to improve the oral and written communication skills of higher education students in a foreign language within a specific subject area in accordance with the needs of intercultural

Key words: content, teaching, foreign language, teacher, primary school, education, competences.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Зміст іноземної освіти у закладах освіти України оновлюється відповідно до європейських стандартів. До основних напрямів трансформації іноземної підготовки майбутніх педагогів належать зміна цільового компонента навчання

іноземних мов від змістового до комунікативно-практичного, прагматичність (використання у реальних умовах щоденного спілкування), комплексність формування видів іноземної мовленнєвої діяльності та інші. Для визначення чинників реформування цілей та змісту іноземної підготовки варто дослідити це питання в історичному контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти іншомовної підготовки здобувачів освіти завжди привертали увагу науковців: засоби та технології навчання іноземної мови досліджено у статтях Кадченко Л., Черненко А., Ворник М., Бочкарьової О., Пирожак М., Борисової Н., Бориско Н., Веклич Ю., зміни в методиці у закладах вищої освіти в історичному розрізі досліджено Хомич О., Шендерук О., Волотівською І., Безлюдною В., Гончаренко Н. та іншими.

Мета статті – проаналізувати зміни в іншомовній підготовці майбутніх педагогів в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адаптивно-репродуктивна модель радянської освіти зводила вивчення іноземної мови до формального констатуючого характеру, в якій викладач і студент дотримувалися стандартів ідеологічної системи, яка орієнтувалася на практично-трудова характер освіти. З часом, в радянській освітній парадигмі трансформувалася й інституційно-ідеологічна характеристика вивчення іноземної мови. У Законі УРСР «Про народну освіту» (1974) визначались пріоритетними вже не тільки робітничо-практична спрямованість освіти. «Народна освіта в СРСР покликана забезпечувати розвиток і задоволення духовних та інтелектуальних потреб радянської людини. Особлива роль у розвитку народної освіти належить педагогічним працівникам, діяльність яких ґрунтується на високому усвідомленні професійної і суспільної відповідальності за належну якість навчання і виховання молодого покоління» [11]. Відповідно до Закону УРСР «Про освіту» (1991) «освіта ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної самосвідомості, взаємоповаги між націями і народами. Українська РСР визнає освіту пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства». Окрім цього мовну політику було визначено законом УРСР «Про мови в УРСР» (1989), а саме мовами міжнаціонального спілкування визначено, українську, російську та інші мови. «Українська мова є одним з вирішальних чинників національної самобутності українського народу» [4]. Аналіз історичних джерел щодо освіти досліджуваного періоду вказує на поступове введення людино орієнтованої моделі освіти. Особливо важливим є констатація врахування індивідуальних особливостей студента, що передбачає можливість реалізації навчання іноземної мови за умови належної організації навчального процесу, наявності педагогіч-

них кадрів, здатних мотивувати вивчення цієї дисципліни. Такі інновації на законодавчому рівні сформували нові настанови для організації навчання іноземних мов. впорядкування навчально-методичного забезпечення. Відтак, існуючі навчальні програми та навчальні плани потребували змін та доповнень.

Варто зазначити, що переорієнтація від змістового характеру освіти до людиноорієнтованого виміру зумовила кардинальні зрушення в навчально-методичному кластері підготовки вчителя початкової школи. Процес педагогічного становлення вчителя початкової школи в радянський період супроводжується послабленням саме ідеологічного тиску. Динаміка соціокультурного розвитку радянського суспільства була доволі змінною, тому освітня сфера переживала періоди як посилення централізації освітньої системи, так і етапи набуття певної частки автономності, передовсім, педагогічної діяльності. Всі ці процеси оперативно відображались в навчальних планах, які були основою організації навчання майбутніх педагогів. Хронологічно процес впорядкування навчальних програм та планів відбувався з певною послідовністю. У поточному дослідженні пропонується систематизація програмних настанов за окремі десятиліття радянського періоду задля певної структуризації процесу навчання іноземної мови у закладах освіти України:

1) 1950-і роки. Підкреслюється загальноосвітнє значення вивчення іноземної мови, вперше цілком конкретно визначається провідна роль читання та розуміння іноземних оригінальних текстів в навчанні цього предмета. Навчання іноземних мов зводиться в основному до вимоги закласти основи оволодіння усним іншомовним мовленням. Навчальна програма характеризується переобтяженістю граматичним матеріалом, що зумовлює абстрактний характер викладання граматики і посилює відірваність від реальних потреб практичного оволодіння іноземною мовою. У цей період посилюється зайва теоретизація і надмірне захоплення перекладними формами роботи, що призвело в практиці викладання до того, що рідна мова почала домінувати на занятті іноземної мови (пам'ятаючи про потребу в ідеологічних настановах – такий формат балансу рідної та іноземної мови був передбачуваним та очікуваним, але негативно впливав на набуття іншомовної компетентності). Зрештою, цільовим завданнями вивчення іноземної мови, згідно програм 1950-х років, було навчання вміти читати та висловлювати свої думки з окремих тем

іноземною мовою, в основному через заучування напам'ять [13];

2) 1960-і роки. Вивчення іноземної мови наприкінці 50-х років ґрунтувалося на офіційно прийнятому в якості фундаментального принципу навчання – зіставному методі, який передбачав розуміння учнями почутих іноземних текстів та формулювання власних думок рідною мовою на основі іноземної інформації. Результатом такого формату навчальної активності стало набуття студентами лише лексично-граматичних знань та навичок без можливості практичного оволодіння іноземною мовою [2]. Все це спричиняло розрізненість професійних підходів педагогічної спільноти. В цей період психологи, педагоги та методисти спільно розробили інноваційний (для тодішньої радянської системи освіти) формат свідомо-практичного методу навчання іноземних мов. У ході науково-педагогічного дискурсу, починає набувати системності усвідомлено-порівняльний підхід до вивчення іноземної мови, який актуалізувався та утвердився на початку 60-х років. Іноземна мова була визначена як обов'язковий навчальний предмет у школі, цільовою настановою якого було формування рецептивних вмінь та навичок, навчання техніки читання на основі системи звуко-буквених зв'язків. В цей же час розроблялася методика ситуативного навчання мови, метою якої було навчання практичного користування мовними елементами: говоріння, читання, письмо, аудіювання. Навчальні програми 1960-х років з іноземної мови підкреслювали важливість формування навичок усного мовлення та читання;

3) 1970-і роки. Реформування змісту радянської освіти 70-х років зводилося до поєднання розвивальної і репродуктивної функцій навчальної активності. Зміст освіти поступово переорієнтовується на формування всебічно розвинутої особистості та озброюється новими методологічними елементами, передовсім дидактичною узагальненістю. Такі реалії сформували нові вимоги перед учителем, який повинен організовувати навчальний процес з потребою передачі соціально-культурної спадщини. Підготовка вчителя початкової школи потребувала нових пошуково-творчих вимірів професійної діяльності. Зменшується тиск змістового складника освіти на педагога, що вивільняє його ресурси на становлення індивідуальних характеристик учня. У навчальних програмах обґрунтовувалися міжпредметні зв'язки, конкретизувалися поняття світоглядного, морального характеру. Розвиваюча

ціль навчання іноземних мов реалізовувалась в двох напрямках: розвитку індивідуально-психологічних якостей особистості учня (студента) (фонематичного інтонаційного слуху, гнучкості артикуляційного апарату, об'єму пам'яті, гнучкості вербального мислення); розвитку навчальних вмінь (самостійного опрацювання, логічного викладу думок та загальнокультурних навичок). Розвиток комунікативної лінгвістики 1970-х років. започаткував комунікативне спрямування у вивченні іноземної мови. У радянській освітній методиці цей метод отримав назву комунікативно-діяльного. Також розвитку набув особистісно-діяльнісний метод навчання іноземних мов та інтенсивне навчання іноземної мови: сугестопедія, метод активізації можливостей особистості, емоційно-смісловий метод, інтегральний метод прискореного навчання (В.В. Петрусинський). Особлива увага приділяється зняттю психологічного бар'єра [10].

4) 1980-і роки. Основа навчальних програм цього періоду ґрунтується на переорієнтації навчання з мовної поведінки на особистість того, хто навчається (з потребою врахування його здібностей, інтересів, а також мотивів навчання. Навчання іноземної мови здійснюється в форматі поєднання мови (як засобу здійснення процесу вербального спілкування) та мовної діяльності (як процесу взаємодії людини з іншими людьми через реалізацію суспільно-комунікативної діяльності) [2]. Таким чином формується діяльнісний підхід до навчання іноземної мови. Такі реалії змінили статус вчителя з переорієнтацією на особистісно-діяльнісний характер навчальної діяльності. Навчальний процес у такому розрізі складався з: рівноправної навчальної співпраці учасників навчального процесу; у спільному, дидактично організованому розв'язанні навчальних комунікативно-пізнавальних завдань. Особливої ролі набуває практична ціль заняття. Підготовка вчителів початкової школи зводиться до набуття досвіду інтенсивного викладання. Процеси перебудови сприяли долученні закордонного досвіду навчання іноземних мов, що призвело до впровадження передових на той час методологічних напрямів навчання іноземної мови: гуманістичних, психолого-сугестивних та психоло-педагогічних. У цей час процес іноземної підготовки вчителя початкової школи вже не обмежується опрацюванням досвіду вітчизняних методистів, лінгвістів, науковців, а залучає напрацювання зарубіжних сучасників А. Маслоу, К. Роджерса, Р. Бендлера, Г. Гарднера, Д. Гілфорда та інших. Важливим аспектом при формуванні

педагогічних якостей вчителя початкової школи, який тривалий час не досліджувався у вітчизняному науковому дискурсі, стала мовна політика радянської влади, спрямована на домінування російської мови. На перший погляд, взаємоіснування кількох мов не повинно впливати на процес оволодіння іноземною мовою. Проте, дослідження науковців вказують на протилежне. Зокрема, зазначається, що в університетах міст Дніпропетровська, Одеси, Харкова та інших університетських центрів УРСР, за винятком відділу української мови й літератури, предмети викладали переважно російською мовою, а медичні, політехнічні, промислові, торговельні, сільськогосподарські та економічні ВНЗ України були цілком зрусіфіковані, за винятком окремих закладів західних областей [5]. Таке домінування російської мови над рідною мало прихований сенс, оскільки створювало психологічно-ментальне налаштування здобувача освіти, яке концентрувало увагу виключно на оволодінні російською мовою. Домінування офіційної мови над рідною створювало прецедент, згідно з яким, володіння будь-якою іншою мовою, окрім російської, було позбавлене необхідності чи доцільності. Водночас, визначаються інші негативні прояви адміністративно-ідеологічного виміру освітньої сфери в радянську добу, що зумовлювало складнощі при навчанні іноземної мови та розкривало низький рівень іншомовних знань:

- по-перше, система освіти в період тоталітаризму не була особистісно орієнтованою (природною для освітньої активності);

- по-друге, особистість у результаті навчання в такій системі освіти фактично позбавлялася перспектив самореалізації, через відсутність виміру самоактуалізації особистості при досягненні поставлених цілей, викликаних власними потребами (або ж детермінованих власними інтересами), потребами й інтересами державного значення;

- по-третє, радянська система освіти мала чітко визначені соціокультурні комуністичні ціннісні орієнтири, заперечуючи цінність як категорію, що формує систему цінностей кожної особистості [14];

- по-четверте, в Україні, як і в інших республіках СРСР, тоталітарна система освіти елімінувала національні особливості та традиції духовного виховання, руйнуючи принципи гуманізації та глобалізації освітнього процесу, які для навчання іноземної мови мають фундаментальний характер [3].

Аналіз інституційних та відомчих відгуків стану розвитку вивчення іноземних мов

в шкільній освіті, проведений Д. Стельмах, вказує, що на початку 50-х років XX століття Міністерство освіти УРСР звітувало про незадовільний стан викладання та вивчення цієї дисципліни у школі та необхідність покращення підготовки випускників факультетів та інститутів іноземних мов. Низький рівень володіння іноземною мовою випускників був результатом домінування у системі іншомовної освіти граматико-перекладного методу [12]. Такий підхід забезпечував глибокі теоретичні знання граматичного матеріалу, але не дозволяв випускникам користуватися мовою у практичних цілях. Тривалий час, радянська система вищої освіти в сегменті іноземних мов практично-цільовою метою навчання визначала читання та переклад [9]. Проте, поступово в радянському суспільстві назріла потреба у спеціалістах, які вільно володіють усним іншомовним мовленням. Серед факторів, які сприяли популяризації усного мовлення, варто виокремити:

- розширення культурних зв'язків із зовнішнім світом та співпраця з науковцями різних країн;
- розвиток прямого та свідомо-практичного методів;
- гостра необхідність у вчителів іноземної мови для шкіл;
- підвищення суспільного інтересу до вивчення мов [12].

Історико-педагогічний аспект періодизації процесу навчання іноземних мов в Україні в кінці XX – на початку XXI століття запропонувала О. Лосева [8], яка структурувала його у основні 4 етапи, в яких сконцентровано процес перебудови освітнього простору від адміністративної до демократичної моделі розвитку:

1) 1-й етап (1984–1990 рр.) – модель практико-орієнтованої іншомовної освіти в системі вищої освіти. У цьому періоді домінуючий статус надавався процесу комунікації в системі іншомовної освіти, що сформувало необхідність зміни навчально-методичного забезпечення процесу підготовки майбутніх вчителів. Навчання іноземних мов, орієнтоване на забезпечення комунікативної функції потребує залучення різних методик оволодіння мовою та її розуміння в контексті практичних та теоретико-світоглядних вимірів. Період початку соціокультурної перебудови тоталітарної радянської освіти був започаткований саме трансформацією цільових принципів методичного забезпечення навчального процесу;

2) 2-й етап (1991–2000 рр.) – впровадження принципів особистісно-орієнтованої

іншомовної освіти. Ключовою характеристикою стала індивідуалізація навчання, яка передбачала орієнтованість на запити здобувачів освіти. Це стосувалося як процесу навчання мов майбутніх вчителів в закладах вищої освіти, так і методик викладання вже в шкільному просторі. Одним з пріоритетів володіння іноземною мовою став фактор гуманізації освіти, згідно з яким усі учасники освітнього процесу мали можливість віднайти індивідуально оптимальний формат набуття іншомовної компетенції;

3) 3-й етап – (2001–2016 рр.) – європейсько-орієнтовані вектори навчання в парадигмі іншомовної освіти. Іншомовна підготовка майбутніх фахівців корелювалася з євроінтеграційними принципами розвитку української освіти. Ключовою характеристикою рівня володіння іноземною мовою стала компетентнісна функція, оскільки знання мови не обмежувалося теоретичним рівнем чи практичним застосуванням іноземної мови. Інтеграційні процеси передбачають активне використання іноземної мови в середовищі її функціонування, що потребує від вчителів іноземної мови належного спрямування методик навчання учнів відповідно до нових реалій та вимог;

4) 4-й етап (2017–2018 рр.) – становлення принципів конкурентоспроможної іншомовної освіти. Динамічність сучасного соціокультурного простору визначає нові пріоритети в освітній сфері загалом та в кластері навчання іноземних мов зокрема. Задля можливості використовувати іноземну мову в якості інструменту суспільної активності необхідне удосконалення рівня володіння та формату застосування іншомовних компетенцій. На навчально-методичному рівні цей формат нерозривно пов'язаний з активним впровадженням інноваційних технологій, які суттєво розширюють потенціал іншомовного виміру[8].

Періодизація мовної політики щодо навчання іноземних мов в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття визначається ще й в контексті світоглядно-освітніх процесів, які передбачали залучення як педагогічних, так і суспільних реалій. Проблема іншомовної підготовки майбутнього вчителя початкової школи часто загострювалася в контексті його соціального статусу та позиціонування освітньої системи в суспільстві загалом [15]. Оптимальний варіант розвитку освіти передбачає незалежність (або принаймні концептуальну та інституційну автономність) цієї сфери суспільної діяльності від проблем соціокультурного характеру, проте в реаліях

функціонування держави, її соціально-економічні, суспільно-політичні та культурні характеристики безпосередньо впливають на стан освітньої сфери. Тому, періодизація мовної політики в освітній парадигмі часто корелюється не з педагогічними настановами та стратегіями, а саме з соціально орієтованим виміром суспільного життя. Зокрема, В. Безлюдна [1] виділяє 4 основні етапи розвитку мовної політики в сегменті вивчення іноземних мов. Вказана періодизація орієтована на висвітлення фахової синергії науково-навчальної характеристики підготовки вчителя початкової школи. Варто зауважити, що система підготовки вчителів іноземної мови в закладах вищої освіти була зазвичай залежною від державної освітньої чи мовної політики, не маючи належної автономії: 1) кризово-реформаційний (1948–1970); 2) пошуково-дослідницький (1971–1990); 3) конструктивно-реформаційний (1991–2004); 4) євроінтеграційний (2005–2016) [1].

Модернізація вищої педагогічної освіти викликає зміни у професійній підготовці майбутніх фахівців відповідно до вимог суспільства з метою підвищення якості освітніх послуг [5]. Фахова іншомовна підготовка майбутніх педагогів забезпечується інтегрованістю в розвитку компетентностей та синхронізацією змісту психолого-педагогічних дисциплін з дисциплінами іншомовного блоку [6].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Одним з напрямів висвітлення мовної політики щодо навчання іноземних мов в Україні стало протиставлення радянської та вже української моделі позиціонування цієї дисципліни в освітніх програмах закладів вищої освіти. У цьому контексті, проблема позиціонування іноземних мов в системі освіти загострюється відсутністю наступності навчально-методичних настанов освітнього процесу. На початку 90-х років, зі здобуттям Україною незалежності, освітня система опинилася в умовах кардинальної зміни не лише організаційно-структурної та інституційної трансформації, але й світоглядно-ідейної турбулентності. Нові реалії соціокультурного простору зумовили перегляд ролі та статусу іноземної мови. Це зумовило потребу у формуванні якісно нової іншомовної компетенції, що потребувало ініціювання нових стратегічних та програмових освітніх елементів. Подальші розвідки вбачаємо у розробці періодизації іншомовної підготовки майбутніх вчителів початкової школи в досліджуваній період в контексті професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безлюдна В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Рівне, 2018. 520 с.
2. Ветохов О. Розвиток психології навчання іноземних мов у 60-ті роки ХХ ст. *Історія педагогіки, психології, освіти*. 1999. № 3. С. 132–140.
3. Дорошенко І. Особливості реалізації мовних стратегій у вітчизняному просторі педагогічної освіти в контексті історичного розвитку. *Вища освіта України*. 2021. № 3. С. 82–88.
4. Закон УРСР «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11#Text>
5. Коляска І. Освіта в Радянській Україні: [переклад з англійської з доповненнями і додатками]. Торонто: Peter Martin Associates, 1970. 246 с.
6. Краснопоров П. В., Воронюк В. І., Вишатицька І. Р. Аналіз ефективності сучасних методик викладання іноземних мов в українських закладах вищої освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки* №(14), 2025.
7. Левицька Л. Я., Терлецька Л. М., Кузьменко Ю. О. Впровадження інноваційних методик вивчення іноземної мови у вищій школі. *Перспективи та інновації науки* №12(17), 2022. с. 147–160.
8. Лосева О. Розвиток англomовної освіти учнів початкової школи в сучасній Україні (кінець ХХ – початок ХХІ століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Мукачево, 2019. 248 с.
9. Ніколаєва С. Від «навчання іноземної мови» до «міжкультурної іншомовної освіти»: сторічна історія цілей навчання (1917–2017 роки). *Молодий вчений*. 2017. № 8. С. 256–260.
10. Передерій Т. Мета навчання іноземної мови в радянській середній школі. *Методика викладання іноземної мови*. 1969. № 4. С. 40–45.
11. Про народну освіту. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки. № 2778-VIII від 28.06.1974 р.
12. Стельмах Д. Становлення методики контролю та взаємоконтролю умінь іншомовного монологічного мовлення майбутніх учителів іноземних мов. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки*. 2020. № 9. С. 138–142.
13. Фурман І. Стан викладання іноземних мов у загальноосвітніх закладах України на початку ХХ ст. *Історія педагогіки*. 2000. № 4. С. 116–119.
14. Юхименко Н. Філософсько-освітні виміри формування та становлення системи освіти України в період тоталітаризму. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки*. 2012. № 15. С. 136–140.
15. Konotop O., Bondar O., Terletska L., Ovsianko G. Methods of using digital technologies for the development of students' listening comprehension strategies in higher educational institutions *Journal for educators, teachers and trainers*. 2022. (13(3)). с. 247–259. ISSN 1989-9572

Дата надходження статті: 29.07.2025

Дата прийняття статті: 20.08.2025

Опубліковано: 05.11.2025